

az életre megkívántató 's valóban hasznos tárgyak' közlése, és tudományos oktatás. Megjelen minden szombatban. Előfizetheti reá a' kiadás' helyén kívül minden posta-hivatalnál, könyvárosoknál 's vidéki beszédőknél, kik aztán a' példányokat is kiosztják.

FILLÉRTÁR

mindennemű

közhasznú ismeretek

terjesztésére

az egész évi folyamathoz valami 110 kömetszésű külön hozzá csatolt képpel a' beszédőknél csak 5, a' könyvárosoknál 5 for. 30 kr., postán pedig nyomtatott cím alatti elküldéssel 6 forint p. p. Esztendő' végével esinos boríték járuland hozzá a' foglalat' laistromával.

8.

Második évi folyamat.

(Április' 25-kén)

Johannisberg - vára.

A' mult évi folyamatban Tokajt közlöttük olvasóinkal, a' magyar világszerte híres bor' gazdag forrását, most Johannisberget, mely gyönyörű várral is ékeskedik, terjesztjük elő természet után rajzolt képpel, az lévén a' Rajna' borvidékének Tokaja 's a' német bor' leghíresebb forrása.

Regényes vidéken nagy szorgalmu szőlőmívelő népesség termeszt a' híres rajna melléki bort, honnan hegyaljánkra gyakran hozatnak tőkék és vinyigék, mivel a' magyar még akkor is kap a' külföldin, mikor a' hazai értékesebb.

Maga Johannisberg falu, 800 lakost számlál, 's a' nassauai kerületben fekszik, hajdan a' fuldai püspökséghez tartozott. 55 holdra menő környéke egészen szőlővel vagyon beültetve, mellynek termése sokkal felülmúlja a' tokajt értékben, minthogy egy akónak ára valami 300 for. közönséges esztendőben. Magán a' várhegyen terem a' legjobb bor. Ezen várhoz nincsen oly érdekes történeti emlékezet ragadva, mint a' mi Tokajunkhoz, mert egyebet alig említ róla a' historia annál, hogy 1807. *Kellermann* tábornoknak ajándékozta Napoleon. Németország felszabadítása után 1816. kedvelt miniszterének herceg *Metternichnek* adá idvezült I *Ferenc* fejedelemünk, mint örökös jószágot, de tizedét maga 's utói számára megtartá. A' vár 1722 — 32-ig építetett egy régi összeomlott kolostor' romjain. Egész jószág' jövedelme, melly csupán a' borból kerül be, könnyen felszámolható, minthogy esztendőnként, 7 — 8 száz akó mustot szüretelnek belőle.

Olasz haramiák.

Egy nemzet sincs Európában, mellynél a' haramiaság oly divatban volna mint az olasznál, mert nála, szinte a' keresethez tartozik ez, és

valamint a' nemes mivészetekben 's mesterségekben hámulatós előmenetelt tett, úgy ezen nemtelen mesterségben is tőkélyre ment, és ezt nagyban, finomul 's egész sythemával űzi. Egyes tettek gyakran úgy tűnnek elő, mint remekjei a' rablásnak és valóban nem közönséges elme' találmányai. Például egyik városban bizonyos nagyragu ember látogatásra akara menni, de oda kocsisás közben megüté a' szél. Rendelt helyére érvén a' bérkocsis, réműlettel vevé észre, hogy embere halva van. A' nép összecsozdult, 's egy valaki előrohánván a' szerencsétlenhez, rá borulva hangosan siratá, kiáltván hogy az neki atyja. Vigasztalhatatlan vala 's kéré a' kocsisat jó ígéret mellett, hogy hajtson hirtelen házukhoz, talán még nem leend késő az orvosi segedelem. A' kocsis gyorsan hajtott a' megnevezett igen távol fekvő utczába, 's midőn oda ért, akkor látta, hogy csak a' halott van kocsiájában, mert az álfü, órát, szelenczét, pénzt, szóval mindent, a' mit talált a' halottnál, magához vevén, útközben szerencsésen elillantott. — Nem kevésbé furcsán bánt egy másik, bizonyos utassal. Ez ugyanis megszállván egy vendégfogadóban, alig lépett le a' kocsirol, valaki befogta hátulról szemét, 's néhány pillantatulva azzal mentegeté magát az enyelgő, hogy másnak vélte a' fiatal utast. Ezen tévedést nem igen lehetett rossz néven venni első pillanatban, de annál kellemetlenebb lőn utóbb, hogy ezen tréfa mellett a' briliáns, tiz aranyat érő melytő a' tréfaüzővel együtt eltűnt az utazó ifjú kebeléről. — Gyakran megeskik, hogy ha az uraság épen oda haza nincs, tisztességesen öltözött ember valami tetemes csomagot viszen címje alatt házába, 's a' vitel' árát gazdagon megfizetteti magának, 's mikor az uraság hazajövéen felnyitja a' csomagot, csak szénát és szalmát talál benne.

De elmellőzvéen az ilyen finomul kigondolt egyes eseteket, a' nagyban űzött rablásnak hozzuk elő némelly példait, mellyekről Olaszország szinte világszerte híres. A' többek közt *Zampieri*, ca-

lábriai születésű, egy számos haramiátársaságnak volt feje, melly az országot bátorságtalanná tevő, épen azon időszakban (1798) midőn a' francziák Nápolyba beütöttek. Ragadozásai, kegyetlenségei 's vakmerésze igen félelmetessé tévők őt. Sok iszonyatos történeteket beszéltek róla, mint ki önnön kezével gyilkolhatta le áldozatait. Fejére nagy jutalom volt téve, de katonai talentoma minden elfogatási rendeleteket kijátszott. Azonban a' francziák győzedelmeskedvén Olaszországban, zavarba hozák a' kormányt, és Zampierit is akadályozák mestersége' folytatásában. Ekkor kínálkózik a' kormánynak, hogy erejét a' francziák ellen fordítja, ha életét 's társaiét megkíméli. Ajánlása elfogadtatott, mert a' kormány meg volt szorulva, sőt megígértetett neki, hogy ha a' királyt híven szolgálja, nem csak kegyelem, de jutalom is adatik neki, de azon feltétel alatt, hogy háboru után társait eleressze 's ismét a' polgári társaságba lépjen. Zampieri ezután az ellenségnek hallatlan károkat, a' statusnak pedig felettébb nagy hasznokat okozott. Háboru után nyugdpénz rendeltetett neki, és ő kocsmárossá lett, de titkon tovább is folytatá mesterségét. Egy gazdag fiatal, *Hunt* nevezetű angol, nejevel együtt megszállott nála egy éjszakára, 's elég vigyázatlan vala drágaságait mutogatni; másnap tovább utazván, csak hamar meglepetett a' haramiáktól. *Hunt* két pistolyt löve ki, 's az egyik haramiát megsebesíté. A' rablók mind egyszerre lőttek a' kocsira 's *Hunt*ot agyonlővék, nejét halálosan megsebesíték. A' kocsit kirabolatván, zsákmányukkal hegyekbe futának a' rablók. A' fuvaros visszatért Zampieri' fogadó-jába, hol az asszony két nap mulva meghalt. Így lőn vége a' fiatal házaspárnak, kik egymást gyengéden szereték, 's kevés hónapok előtt kelvén össze, inulatságból Olaszországba utaztak. *Hunt* fő nemzetségből lévén, a' Nápolyban lévő angol követ munkásan sürgeté a' haramiák' megbüntetését, 's rendkívüli nyomozással kerestetvén, azok meg is találtattak és felakasztattak; de Zampieri oly jól tudá vinni dolgát, hogy noha kiszült a' rablók-nak az előtti estve nála létök, ő rája semmi sem világosodott ki.

Zampieri azonban elég példája annak, mily hatalmasok a' haramiabandák Olaszországban, ha nem említjük is, hogy egész faluk vagynak, melyeknek lakosai nem egyebek tolvajoknál, és csaknem egyetlen keresetök a' rabló életmód. 'S ugy látszik ezen nemtelen vonás az olasz karakterben, melly különben oly sok szép tulajdonokkal tündöklök, kiüríthatatlan, mert a' természettől nyert szenvedélyes hevessege táplálja. Hasonlesése, mellyel a' váltólevelet és bankot feltalálta, pénzkedvelése 's jutalom után sovárgása, mellyből

játékszeretése, nyerekedése (a' lotteria is olasz találmány) megvesztegethetősége származik, mindent felülmul. Számátalan henyélő, dologtalan és köldülő szaporítja a' haramiák' sokaságát, még inkább a' nehezebb munkától és foglalatosságtól iszonyodók', bosszuállók', szerelemféléők' serege, 's ilyenek közt nem csuda a' számátalan rablás, alattomos gyilkolás, méregkeverés.

Képünk egy sirboltba rejtezett haramiabandának elfogását terjeszti elő, melly sirboltban tanyát ütven, sok ideig tartózkodott rablott zsákmányai közt, egész háznépet telepítvén belé, míg a' felsőbség nyomára akadván, e' föld alatti veszedelmes fészket felkutatta.

A' hajozás' és tengeri hatalmak' története.

Már Kr. előtt 2500 esztendővel hajót készített *Noe*, melly a' hajó-csinálásról azt téteti fel, hogy ezen idő előtt már sokkal szokásban kellett annak lennie. Némelyek Palestina' partlakosainak, a' phoeniciaiaknak, tulajdonítják ezen találmányt, mások a' görögöknek, ismét mások a' trójaiaknak. Annyi bizonyos, hogy a' phoeniciaiak, kivált *Sidon*' és *Tirus*' lakosai, legelőbb tökéletesíték ki a' hajózást.

A' legelső hajók faderekakból és bőrrrel bevont fűzvessző-fonatokból állottak. Gerendakból összerakni hajót, menését evezővel kormányozni és vitorlával gyorsabbítani, oly találmányok, mellyek régenten nagy lármát csináltak, mint korunkban a' gőzhajó' feltalálása.

Vasmacska helyett követ használtak; és csak akkor kezdett hajó-nevet érdemli a' találmány, midőn *Taso* sziget' lakosai, *Macconia*' partjain, fedellet csináltak reá.

Régi időben kétféle volt, a' széles két végén kerek, és a' keskeny két végén hegyes hajó. Az első neműek szállítók voltak, a' másik neműek hadihajók. Az evező legények' számához képest, kik eleinte egyszerű sorral mindkét oldalon ültek, különböző nevek adattak a' hajóknak. 700 esztendő tájban három egymáson álló evező-sorral csináltak a' korinthiaiak hajót, melly közönségesen divatba jött, három-evezősnek nevezetvén. A' kárthágóiaknak és rómaiaknak 5, Nagy Sándornak 10, *Ptolomaeus Soter* egiptomi királynak pedig 12 evezőpadjok volt. A' régenten ismeretes legnagyobb hajót *Ptolomaeus Philopater* egiptomi király csináltatta Kr. e. 204. Ennek hossza 280, szélessége 38, magassága 50 réfnyi vala, 40 evezőpad lévén rajta. Ezen hajók közül egynek sem volt több egy arboconánál,

és ritkán több két vitorlájánál, mely elébb bőrből, azután lenből készült. A' hajókötél, melyet a' kárhágóiak hoztak szokásba, jeneszterből csináltattott. A' hajó' hátulsó része rendesen azon isten' képével volt ékesítve, mellyről a' hajó neveztetett.

A' hadi-hajók' legénysége harczólokból és evezőkből állott, a' mennyiség különböző lévén. A' trójai háboruban (1190) minden hajón 120 ember volt; Kr. e. 500 esztendővel pedig a' perzaphoenicziai gályákon 200 harczólo és 153 evező vala; a' kárhágóiak 5 evezőpados hajóikon 120 harczólo és 300 evező embert tartottak, épen úgy a' rómaiak.

A' harczólás' módja különböző volt. A' phoenicziai és kárhágóiak láncával 's általában hajító fegyverrel igyekeztek távolról meggyőzni az ellenséget, azután a' hajót könyvedén elfoglalni vagy fenékén átfurni; a' görögök hevesen támadták meg a' hajót, melléje menvén hogy evezőit eltördeljék, vagy horgokkal igyekeztek azt magokhoz vonni, vagy fenékén átfurni; a' rómaiak végre minden ellenséges hajót horoggal iparkodtak magokhoz vonni, azután általugrottak 's fejenként harczóltak mint szárazon. — Mind ezen tengeri ütközetek sokkal gyilkosóbbak voltak a' mieinknél. Azon ütközetben, melyet Regulus 255. a' kárhágóikkal tartott, 30,000 ember veszett el. A' perza flottának legénysége Xerxes alatt 600,000 emberből állott, kiknek legalább fele elveszett egyetlen egy háboruban. A' tengeri fergeteg is sok embernek elragadta életét. Athos fokhegynél (492) 300 gályát vesztett Dariusz Hidaspes a' zivatar miatt és 20,000 embert.

A' hajózás egész hajdankorban csak parti hajózás, azért igen bajos, veszélyes és unalmas vala. Legrégbben csak nappal hajóztak, estve felé kikötöttek, a' hajó szárazra húzatott, vagy később vízbe eresztett köveken tartatott egy helyben, hogy ismeretlen sziklákon szét ne zússék. Xerxes 480. annyira félt Athos fokhegy körül hajózni, hogy inkább iszonyu fáradtsággal vonatott egy csatornát megette. Ha a' hajót behajtá a' tengerre egy zivatar, a' hajósok a' nap vagy a' repülő madarak után törekedtek kifelé. Tudva van ugyan is, hogy a' madarak, ha eleresztetnek, rendesen hazájok a' száraz felé igyekeznek. A' fergetegek' veszedelmei eléggé előnkbe vagynak rajzolva az Odysseaban Ulysses' utazásaival. Ez a' híres ithakai király Trójából visszafelé utazván, az áfrikai partokra veretett ki, 's 10 esztendeig tévelygett a' földközi tengerben, míg hazáját megtalálta, mely kalandutat most néhány nap alatt megjárhatni egy gőzhajóval.

A' phoenicziai később éjjel is hajóztak, a' gőnczöl-szekér után irányozták menéseiket, de mind a' mellett nem igen merészeltek elávozni a' partoktól. Sz. Pál apostol' utazása, mely az apostolok' könyve 27 részének 28 versében iratik le, elképzelteti velünk miképen vitorláztak akkoriban Palaestinából Rómába. Mostan annyi idő alatt háromszor hajóztunk Amerikába.

A' régiek' hajózása a' következő néhány útra terjeszkedett, melyeket az akkori kereskedés nyitott, és csaknem kizárólag egy nemzet' hajóinak birtokában voltak. — A' phoenicziai hajózáka az arabs és perza tengeröblöt 's egész Indiáig vitorláztak fahéjért, elefántesontért, pávákért, majmokért 's a' t. A' földközi tengerben eleinte éjszak felé tartottak, a' görög szigetekre sok gyarmatot telepítettek, bevezettek a' fekete tengerbe, de vissza húzáka magokat, midőn a' görögök miveltebbek és hatalmasabbak lettek. Ellenben az áfrikai partok' útja egészen és egyedül birtokukban maradt, és a' sok gyarmat, melyek közt leghiresebb volt Kárhágó, biztosítá nekik a' hosszas hajózást Spanyolország felé, 's áfrikai kereskedésöknek ezekben rakhelyeit lelék. Spanyolországból, hol a' szerfelett gazdag ezüst bányák miatt Cadixon kívül 200 helyet telepítettek meg, részint délre hajóztak *Gambia* folyam' torkulatjáig Afrikában, 's Maderán és a' kanári szigeteken gyarmatokat hagytak, részint éjszakra Angolországig, honnan szint hordottak, 's egészen a' keleti tengerig borostyánkővet venni, mellynek akkor Ásiában és Görögországban igen nagy beese volt. *Necho* egiptomi király' parancsára 615 az arabs tengeröbléből eveztek ki phoenicziai Áfrikán körül 's a' gibraltári úton tértek vissza. Ez a' történet kétségkívülvé tétetik az. által, hogy a' tengeri hajósok egy ideig éjszakra látták a' napot, a' helyet hogy délen látták volna; melly állítás épen azért, mivel minden mások előtt hihetetlenek látszott, bizonyosan nem költött. Három esztendő kellett ezen utazásra, mivel két ízben mulattak a' szárazon vetni 's aratni. — Az arabs tengeröbléből Indiára evező phoenicziai hajók harmadik esztendőben tértek vissza ezen útról, mellynek megtételére jelenleg legfeljebb négy hét kell egy gőzhajónak.

Miután Nagy Sándor 332 Tirust elfoglalta, a' phoenicziai hajózása és kereskedése a' földközi tenger' nyugoti részein és az atlantiemi tengeren a' kárhágóikra ment által, kik azt Siciliába, Sardiába, Korsikába 's a' szomszéd szigetekre is kiterjeszték. Az indiai kereskedést a' Ptolomaeusok alatt 323 óta az egiptomiak üzék.

A' görögök a' fekete tengert, Kisásia' partjait látogatták kereskedő hajóikkal, hol sok gyar-

matot telepítettek, úgy a' középtenger' európai partjait is Marseilleig. A' rómaiak semmit sem tettek a' hajózás' terjesztésére. Sőt némely értesítések, melyeket a' phoenecziai és káthógóiak szorgalmasan eltitkoltak, elenyésztek ezen státusokkal. Így a' főhajózás mindig a' középtengerre volt szorítva, Amerikát ezen kor nem ismervén. Egyesek ugyan eltévelyedhettek oda, mert például Montevideóban egy sir találtatott, melyben Nagy Sándor korabeli fegyverek valának; sőt némely helyen phoenecziai pénzdarabok is lelettek, de bizonyosan egyik oda vetődött sem látta többé Európát.

A' régi tengeri hatalmasságok közt kétségkívül elsők a' phoenecziai. A' tőlök származott gyarmatoktól tanulak több nemzetek közvetve és közvetlenül a' fentebb nemű hajózatot. Kadmus és Danaus 1500 tájban phoenecziai hajókkal jöttek Görögországba, 's minden fontos javítást a' tengerutazásban a' phoenecziaioknak tulajdonítanak a' régiek.

Második tengeri hatalmat a' közép tengeren kelet felé a' görögök gyakorlottak. Már a' legrégibb korban tengeri utazásokat tettek, mint az argonauták Kolchisba a' fekete tengeren 1250, 's a' szövetségesek Trója ellen a' márványtengeren 1190 K. e.

Nyugot felé a' középtengeren karthágóiak, méltó utódjaik a' phoenecziaioknak, uralkodtak, kivéven Olaszország' partjait és Szieziliának egy részét, hol görögök és etruskok fejték ki hatalmukat. A' mostani tunizi tengeröbölén egy szigeten feküdt Karthágó, jeles kikötővel hadihajók' számára és tágassal kalmárhajók' befogadására. A' második békekötés Rómával (201) tizenkettőre határozá a' karthágói gályák' számát, a' harmadik háboru pedig (146) egészen véget vete ezen hajdan virágzó kereskedésü statusnak.

A' rómaiak magokhoz ragadván a' tengeri hatalmat, egy státust sem hagyának felemelkedni a' tengeren, mind a' mellett soha sem lettek tulajdonképen hajózó nemzeté, minthogy vallásuk szerint száz esztendeig tébolygott a' Styx' partján, ki szájában pénzt nem vihetett Charonnak, míg az hajóba vevén átvitte a' lelkek' országába; ezért semmi halál' nemétől nem iszonyodtak annyira, mint a' tengerbe vesztéstől.

Mig tehát a' középtengeren egészen elhanyaglott a' rómaiak nemkedvelése miatt a' hajózat, Európa' éjszakán új csirája keletkezett annak. A' germánok ugyanis, mely név alatt dánusok, norvégák, svédek és németek értetnek, és normann nevezett alatt híressé lettek, már jó idő óta ismeretesekek voltak a' hajózáttal. Főistenök, *Odin*, egy derék lovon kívül még egy derekabb hajóval is

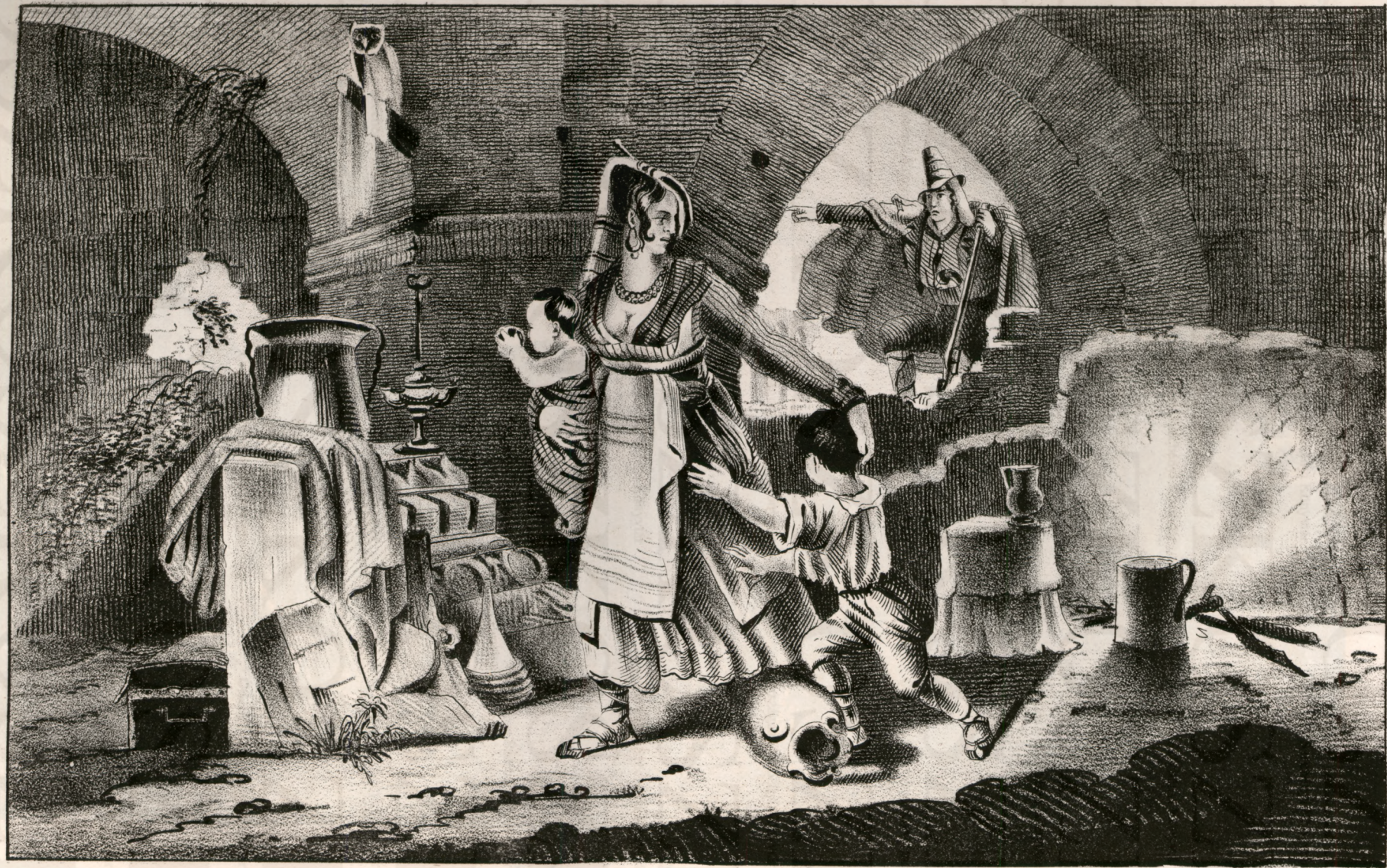
birt, melyben az istenek néha néha mulatva hajóztak a' tengeren. A' frankok, monda szerint, hajókon jöttek Trójából a' Rajna felé; a' szászok' ősei Németország' nyugoti határain szállottak ki, 's ezek legmerészebb hajósok voltak a' 3, 4 és 5 században. Fűz vesszőkből font hajóik vitorlával ellátva az éjszaki tenger' és csatorna' partjain szélvedeztek, tengeri zsákmányolás lévén fő dolguk. 449 Hengist és Horst alatt két erős flotta ment Angolországba 's meghódítá.

Nevezetesebbek valának a' normannok' tengeri utazásai. Önválasztott vezető alatt, kit tengeri királynak neveztek, törekeny lélekeszűtőkben, kompasz nélkül, hihetetlen vakmerőséggel beveztek a' mély tengerre, 's csaknem lehetetleneknek látszó felfedezéseket tettek. Nekik köszönjük a' ferói szigetek' felfedezését, úgy Izlandiáét (862), Grönlandiáét (982) is.

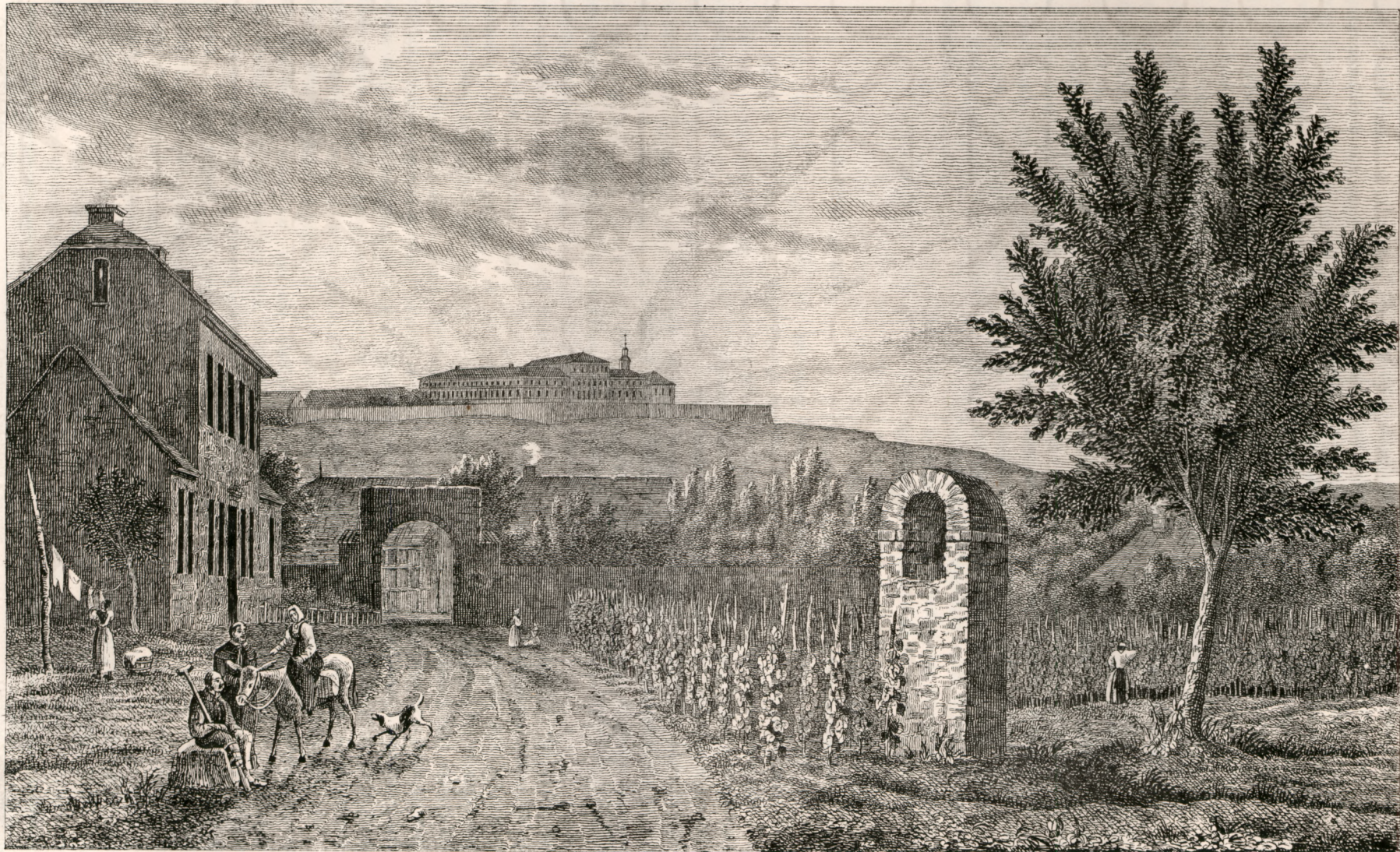
Ezen tengeri utazások szerfelett vakmerők voltak, ha meggondoljuk, hogy Izlandia 180, Grönland pedig 300 mföldnyire van a' száraztól. Ezen normannok is rémületes zsákmányolók voltak. Akadálytalanul ragadoztak Német- Angol- Francia- és Spanyol-ország' partjain, sőt Olaszországéin is. Egyszerű hajóikon beveztek a' folyókba, embereket ragadoztak és virágzó városokat zsákmányoltak ki. Hamburg, Aachen, Köln, Trier, Rouen, Nantes, Tours elromboltattak, Paris megvétetett, Lucca és Piza kizsákmányoltatott. Nápolyban állandó uralmaságot alapítottak. Franciaországba mind addig ismételték berohanásaikat, míg 911 a' király nekik engedé azon országot, mely még ma is Normandiának nevezetik. Azután keresztényekké lettek ezen normannok, és lassanként megszűnt a' tengeri rablás, de mindig ügyes hajósok maradtak. Midőn Vilmos, a' normann herezeg, 1066 Angolországot meghódítá, 90 hajót vezérelt, de melyek koránt sem voltak oly nagyok mint a' régiekéi, mert egy hajónak népe csak 80 — 90 emberből állott, 's így az egész flottáé valami 60,000-ből. Az angol és francia birtokok közötti szoros kapcsolat nélkülözhetlenné tett ezentúl a' normannoknak egy tengeri hadat, de ez csak később képződött úgy ki, hogy minden tengerek' uralmaságát magáévá tegye.

S e l y e m - i n g.

A' selyem eddig csak fényűzési cikkelynek tartatott, de mostanában a' dietetikai szereket közt foglal helyét, minthogy a' selyeming' viselese több chronikai nyavalyák ellen igen hathatósan tapasztaltatott. *Seimerting* híres doctor azon

Olasz haramiák.

Johannisberg' vâra.

okát adja hatásának, hogy a' selyem nem folyam-
tatója a' villányoknak, 's e' szerint az állati me-
legség' nemzésére oly nagy befolyású villányos
anyag távol tartatik a' testtől selyem ruházat
által, a' honnan selyeming' hordása igen czéli-
rányos. Sok felőlről is hallik már jótékony foga-
natja, főképen köszvény, csusz, infájdalom, komor-
kórság, búsongás, asszükórság, hervadozás, szél-
ütés ellen. Ha pedig selyem-ingen' felül flanell-ing
hordatik egyszers'mind, minden atmosférai behatás
ellen biztosítva vagyon az ember. A' selyemből
épen úgy készítették ing' mint a' vászonból; min-
den színű tafota alkalmas e' végre. Télben
a' nehezebb selyem - anyagot kell választani,
akár sima, akár czifrázott. A' selyem-ing' ára
kevésbé mulja felül a' finom gyolcs-ing' árát,
a' mosás nem árt a' selyem-ing'nek, minthogy a'
szin' elváltozása meg nem szünteti az anyag'
munkájátját.

A' templariusok.

Ezen vitézek lovagrendjök a' keresztes
háboru' idejében 1119. alapított *Hugo Pajens* és
Sz. Uldemar Gottfried által, kik ezen czélra több
leventákkal egyesültek, és minthogy a' rendnek
irányzata az vala, hogy a' szent koporsót és az
oda zárandokló keresztényeket oltalmazza, *II Ho-*
norius pápa 1127. megerősítette. Hőstetteinek híre
nem csak igen sok tagot vonzott kevés idő mulva
ezen rendbe, hanem ajándékok és vásárlások által
iszonyu javak' és gazdagság' birtokába is jutott a'
rend, úgy hogy 1244 már több volt 9000 jószá-
gánál Európában és keleten, melly jószágok ön
állásuak és függetlenek valának. A' párisi nagy-
prior tökéletes uralkodói feje volt ezen statusbeli
statusnak, ki legfeljebb csak a' pápát ismerte maga
felett mint védőt, de valamint utóbb a' jesuiták, ellene
szegezé magát beleszólalásinak; a' párisi egyházban
lakott, melly *tempelnek* neveztetett 's utóbb *XVI*
Lajos' foghelye vala. Iszonyu gazdagsága 's
hatalma természetesen felébreszté a' fejedel-
mek' irigységét, kivált a' francia királyét,
kinek országában legtöbb jószága vala, 's mineku-
tána a' leventák már 1291 a' több lovagokkal együtt
kiűzettek a' sz. földről, és Cyprus szigetén
üték fel főtanyájukat, a' Franciaországba csalt
leventák *Molay* mesterrel együtt hirtelen fogságba
ejtettek 1307. 's az ugynevezett szép *Filep'* vád-
jára a' Sz. Dominicus inquisitioi széke előtt eret-
nekség és egyéb rájok fogott vétkek miatt perbe
idéztetvén, töbnyire elevenen megégettettek. Maga
a' rend 1312 éltörültetett egy pápai bulla által,

's a' jószágokon, mellyekre a' törvénytelen bá-
nászmód mellett áhítottak, több fejedelmek osztoz-
tak. *Molay* nagymester és a' normandiai nagy
prior *Guido* 1314 martius 18. égettettek meg utol-
jára elevenen. Tovább tarták fennmagokat a'
templariusok Németországban, 's minekutána szer-
zetök' szabályai alól felmentettek, töbnyire a' Jo-
hannitákkal egyesültek.

Hasonlító Statistika.

Csudálatos, hogy már régen nincsen hasonlító
statistika, úgy, mint hasonlító anatomia van, hol-
ott az nem kevésbé érdekes következményeket
szolgáltatna, mint ez. Például, Poroszország tu-
dományos egyetemire, noha gazdag dotatiókkal
birnak, még 1,365,000 frankot költ, míg Fran-
cziaországnak öszvesen csak 2,200,000 frankba
kerülnek oktató intézetei, ide értvén a' museumot,
királyi kertet, College de France-ot és más hasonló
intézeteket is.

Poroszországban a' jó só 8 fillérbe kerül, a'
fogyasztási adóval, Franciaországban 5 - 7 sous-
ba; a' baromnak való só sokkal keveseb adó alatt
van Poroszországban mint a' konyhasó, míg Fran-
cziaországban mindenikféle ugyanazon adó alatt
áll. Ennek következése az, hogy Poroszország
noha sokkal szegényebb és csekélyebb iparu, népes-
ségének idomzata szerint épen oly nagy jövedel-
met húz a' sóból mint Franciaország; nyilván
bebizonyulván a' régi elv, hogy mérsékelt fogyasz-
tási adó hasznosabb a' status' financiájára nézve,
mint a' nagyon felemelt.

„Honnan van, kérdi valaki, hogy Porosz-
országban, hol a' nemzeti vagyonon terhebb adó
fekszik mint Franciaországban, még is kevesebb
panasz hallatik a' nagy adó miatt?“ onnan először,
mert Poroszországban a' szegényebb osztály ke-
vésbé van terhelve; másodsor, mert Poroszország-
ban a' bortól nem fizettetik adó; harmadsor, mert
a' só és kivált a' baromsó sokkal olcsóbb mint Fran-
cziaországban; negyedsor, mert ez utóbbi ország-
ban a' prohibitio systema sokkal súlyosabb.

Preber az angol földmívelésen fekvő tőkepénz'
értékét 47,547 millio frankra teszi, a' porosz gaz-
daságiét pedig 6,854 millióra; következőleg a'
földmívelésben csak magában hétszer gazdagabb
Anglia Poroszországnál, holott népessége csak
még egyszer annyi, és csak 828 négyszeg-mföld
területtel bir többet.

Ezen nagy különbség egy részben a' föld'
jóságának másféleségén is nyugszik, de fő okát
ebben bizonyosan nem kell keresni; mert ha Ó-An-
golországban 's Irlandnak egy része igen termékeny

földel bir is, Skótzíában, Valesben 's Irlandnak némelly vidékein oly sivatag részek vagynak mint Poroszországban, hol sok vidék ellenben teremhetőségére nézve nem sokkal áll hátrább Ó-Angliánál. Fő oka tehát a' különbségnek Angolország' természet erejének nagyobb kifejltsége, nagyobb kereskedése és nagyobb keresetipara. Csak egy módja van a' világon a' földmivelés' felemelésének és a' fekvő tulajdon' értéke' szaporításának, 's ezen mód: a' kereseti 's kereskedési erő' kifejtése.

Azok, kik csupán földmivelést üző statusokról, gazdag és virágzó földmivelésről álmodoznak kereset és kereskedés nélkül, még az ártatlanság' állapotjában élnek; jó költők lehetnek, de törvényhozóknak 's kormányozóknak nem valók. Valahol csak lenni kell consumenseknek a' földmivelőért, kik tőle a' feleslegest megveszik, és mesterségi productumokkal ellátják, ha nem közel is, legalább távol, de minél közelebb annál jobb. Ez a' munkának elosztása nagyban. Hol ez nincs, utoljára is elszegényül a' földműves akár milyen gazdag legyen is földje. Mert mit tegyen a' felesleggel, melyet szükségén felül természet? Felelet: „ha a' kereseti ipart elő nem mozdíthatja, a' földmivelő népességét fogja szaporítani, mivel a' népesség mindig idomzatban nevelszik a' kész ennivalóval.“ De mi lesz következése ezen népszaporodásnak? Felelet: „a' földbirtok' elosztását fogja sürgetni.“ Az olyan ország apródonként szaporítja lakosainak számát, és földbirtokát apró részekre szakkatja, de ezen lakosok minden szorgalom és ipar mellett mindig szegényebbé lesznek, 's végre oda jutnak, hogy évenként magok megemésztik, a' mit növesztenek a' nélkül, hogy legkevésbé is többtinek éldeleiteket, gazdagságaikat és tenyésztő erejüket.

Ellenben másképen van oly országokban a' dolog, hol a' körülmények a' munka' ezen nagybani elosztásának kifejlését előmozdítták. A' földmivelési természetny' feleslege a' mesterségekből élők' szaporodását vonja maga után; mesterségi cikkek fognak kerestetni, a' mellett a' földmivelést üző osztály' éldelelei és vagyona szaporodik és ösztönt nyer erejének további gyakorlására. Más részről a' mesterségeket üzők' nevelkedése a' földmivelés' termékeit teszi kelendőbbé, 's így a' földnek jövedelmét 's értékét évről évre gyarapítja. E' szerint a' munkának nagybani elosztása mindig a' productio' emelkedését vonja maga után egy részről, más részről pedig mindig azt tolja előbre, 's így a' productáló erő' kifejlése vég nélkül gyarapodik. Ha egyébiránt egy nép bizonyos pontig kifejté már iparát, haszontalan igyekszik az ember más országokba eladás által a' földmivelésnek további előmenetelét keresni. A' nemzeti földmivelésnek csak a' nemzeti keresetiparnak ki-

fejlődése szerezhethet virágzó állapotot, és megfordítva. De hogy ezen kölcsönös hatás nagyban megtörténjék, hogy távol tartományok ily módon egymásra hassanak, szállítási intézetek szükségesek nagyban, mellyek mintegy elenyésztetik a' hégzagokat, mellyek a' fogyasztót elválasztják a' természetől. Ezen helyzetben állott Angolország eleitől fogva a' természetől, 's egy század óta hatalmasan gyámolítja azt mesterséggel. Németország ellenben azon kevéstől, melyet a' természet adott folyóiban, szűk lelkűsége miatt megfosztott, 's annyival kevésbé tett mesterséggel valamit ezen nagy nemzeti célra. Vajha átlátna az ember ilyen viszonyok közt, mily hatalmas rugója valamely országnak a' vasút. Messzeterült sikságokon, csekély napszám mellett és fa' bőségében alig kerülne, például nálunk, huszadrésznyibe az ország' viszoyaihoz alkalmazott vasút mint Angliában, 's a' siker megmutatná, hogy ily esetben nyereségesebb lenne az nálunk mint Angolországban. Minden csak attól függ, hogy helyes szempontból vegye fel az ember a' tárgyat, 's ugyanazon buzgalommal üzze, mellyel az ángolok.

T ö r ö k t e m e t ő .

Az új görögöknek és a' törököknek nem rémület' és iszonyat' képe a' halál, valamint a' régi görögöknél sem az volt, hanem szelid nyugalom' állapotja; azért nyílt koporsóban temetik el haltjaikat, legdrágább ruháiba öltöztetvén és virágokkal behintvén. A' temető, mint a' régiéknél, kívül fekszik a' városban, országutak mellett, vagy cziprus-sal körülvett halmokon, mellyek sétahelyül szolgálnak. A' sírkövek igen kellemesek; gyakran fejez márványból készült nyílt ládából állanak, melly a' meghaltak rangjára ezézőző jelekkel ékítetik. A' turbán férjfiat jelent, a' hamveder' forma edény asszonyt, a' rózsza leányt. Porhanyós földel tölthetvén a' láda, virág ültetetik belé, vallásos buzgósággal apolgtatván azt az elhunyt-nak rokonai. A' gazdagabbak csarnokot is építenek a' síron, mellyek néha nagyobbak lévén, nyílt pítvaraikban teszik isteni tiszteletüket a' muhamédánok.

A' kék harisnyakötő rend.

Harmadik Eduárd egy vala a' daliás királyok közül, kiket a' szembeöltő erős karakterrel gazdag Angolország mutathat. A' daliás szellemű férjfiak, mint minden korbéli tapasztalás bizonyítja, gyakran épen oly tetszeskedők mint vitézek, és

harmadik Eduard' galanteriájának köszönheti az akkor oly híres kék harisnyakötőrend keletkezését.

Eduárd király ugyanis hadat folytatott szomszédaival, a skótokkal, kik a francziák által gyámolítván, mélyen bementek Angolországba, 's azon középkorbeli barbarusi hadiszokás szerint mindenfelé pusztiták és rablák az alföldet. Csak a megerősített városok és várak állhattak ellent. A skót király *Baliol* Angolország' éjszaki részében egy erős várat ostromlott, melyben *Salisbury* grófné keresett volt menedéket. Oly várat, mellynek őrségét egy nő parancsnoklá, csak hamar megvehetőnek hitt a skót király; de a grófné épen oly bátor és vitéz, mint szép és ingeres lévén, állhatatos vitézségre bátoritá a seregeket. A vár valóban oly sokáig feltartóztatá az ostromlót, hogy Eduárd király elérkezhetett seregeivel 's a várat felszabadíthatá, visszanyomván hazájokba a skótokat. Csak azután ment be a várba mint győzedelmes, hol a szép grófné fogadá. Első pillanatra mindjárt elbájoltatott a király; „igazán mondhatom, ugymond, életemben még soha sem láttam ily szép nemes hölgyet. Megengedjen a grófné, ha oly sok kellemeitől 's nagy vitézségétől meggyőzetve, mint hű levanta esdeklem szerelmeért.“

Eleinte tartózkodott a grófné, de végre visszonzani kezdé a király' szerelmét, ki tiszteletére számos ünnepeket tart a bálakat ada, mellyeknek egyikén egy magában csekély eset *Salisbury* grófnét megpiritá, 's ezen elpirulás volt alapja a kék harisnyakötő rendnek.

A grófné ugyan is elveszté egy napon tiszteletére intézett ünnepi tánczolás közben kék harisnyakötőjét. Eduárd király felkapá, örvendezvén, hogy kedvesétől oly drága zálogot birhat. Az udvarnokok pedig nevettek és suttogtak ezen eseten. Ekkor a király a terem' közepére lépén, hangosan ezt mondá: „gazember ki rosszat gondol.“ Azért mainapig is ez a kék harisnyakötő rend' felírása: *Hony soit qui mal y pense.* 'S azt tevé még hozzá: „Isten bizony, ki most ezen harisnyakötőn nevet, nem sokára boldognak tartaná magát, ha ilyet viselhetne.“

Valóban nem sokára azután össze is gyűjtett az udvar, 's a kék harisnyakötőrend megalapított sz. György' védelme alatt. Negyven választott levanta kapott Eduárd' kezéből violaszin bársony köpenyeget, fejez atlasszal béelve, veres keresztet ezüstben arany nyaklánczal, és kék harisnyakötőt, melly bal lábra köttetett ezen felírással: *Hony soit qui mal y pense.*

Az utóbb oly igen híressé lett kék harisnyakötő rend maig is fenáll, 's a király nagymes-

tere. Csak fejedelmeknek 's régi nagy familiák-ból származott férjfiaknak adatik. 1817. negyvenegy tagot számolt, jelenleg pedig valami 80 tagja van. A 26 alsóbb tagoknak, vagy az ugynevezett windsori szegény leventáknak, csak régóta szolgált hadi-férjfiak közül kellene választatniok, 's a windsori kápolnában bizonyos áhitatos gyakorlatokat tartaniok, a miért szabad lakásuk és határozott jövedelmök vagyon. De minthogy Angliában általában a hivatalok' és javak' osztogatásánál nagy visszaélések történnek, most is nagyobb részint nem régi szolgálata vitézek és segedelemlre szorult katonatisztek nyerik a huszonhat tagságot, hanem udvarnokok, kiknek jövedelmök másként is elég van. —

Különbféle szekerek.

Bostonban szekeret talált fel *Morgan* ur, mellynek formája olyan mint a hajóé; egy gözerőmiv kötelekre veszi, 's lágyan hintálva, mint a hajó a hullámokon, tűnik odább a vasúton.

Éjszakamerikában, mint egy baltimoréi level jelentí, ismét próba tétetett a vitorlának szekeren használásával. A vitorla' kormányzása egy próbált hajósra bízott, 's a szekér szél előtt 20 angol mföldnyire haladt egy óra alatt. Jóllehet a kerék gyakran megkötetett, 's a vitorla behúzatott, oly nagy leve utójára a szekér' megiramlása, hogy csak nagy nehezen lehetett feltartani.

1825 évi martius' 25-kén nyert privilegiumot *Tossz* egy mechanikai szekérre, melly formájára hasonlít a közönséges teherhordó szekérhez. Többszörösen összealkotott kerekmiv által, melly emberi erővel hozatik mozgásba, a kitűzött irány felé egy vasorsó mozog, mellyen két hajtó vagyon, egyik az első, másik a hátulsó kerekre munkálván, még pedig úgy, hogy az egymásnak megfelelő kerekbe kapnak, 's egy rugó szinte munkálatba jön általok. Ezen mechanismus' segítségével egy középszerű erős ember 39 mázsával megterhelt szekeret oly gyorsan hajthat előre, hogy egyenes úton egy mértföldet haladhat egy óra alatt.

Sir Sidney Smith olyan szekérhez való mintát készített, mellyben a sebeseket és betegeket a göröngyös úton is minden rázás nélkül lehet tovább szállítani. Azt mondják, nagyon egyszerű ezen találmány és könnyen szokásba hozható.

A mexikói utazó szekerek most két kis állgyuval vannak ellátva, egyik állgyu elől, másik hátul lévén. Az inas és kocsis ha egy kissé gyorsak,

30 rablónak ellentállhatnak, 's így a' találmány minden utazást bátorságossá tesz.

Nehány angolnak különössége.

1783. halt meg egy angol, kit szerencsétlen szerelme oly mélyen sebesített, hogy a' napvilág' kerülését örökre feltette magában. Yorkshirei jószágán tehát lakszobáinak minden ablakait befalaztatta, 's egész nap tanult vagy aludt, de mihelyt az éj beállott, felkelt 's néhány mezei emberekkel együtt ebédel; ebéd után sétálni ment, vagy fáczánjait 's egyéb állatait etette, reggel felé pedig szobáiba futott. Ily módon élt 7 esztendeig, jövedelmének nagyobb részét szűköldöknek adá 's 46. évében halt meg.

Burcott faluban, Worcester grófságban, valami 50 év előtt élt egy Tallis nevezetű ember, kinek az a' képzelete volt, hogy magát másként nem tarthatja melegen, hanem ha örökké ágyban marad, mellyben 23 esztendőt el is töltött, a' nélkül, hogy csak egyszer is felkelt volna. Az ágy soha sem vettetett meg, hanem minden esztendőben mással cseréltetett fel; ha ebbe akarták átszállítani, bele kellett hőmpolyogtetni, mivel szünteleni fekvése miatt lábait többé használni nem tudta. Tallis különben eszes ember volt, 's a' mi több, igen eleven elméjű. Jó ízűen evett ivott és vén koráig mindig egészséges volt.

Egy más angol 60,000 font sterlinget szerze magának kereskedés által, 's mikor 1776 Londonban meghalt, egy rokonának testálta, ki nem kereskedő volt, még pedig ily különös feltétel alatt, hogy mindennap 2 órától 3-ig a' börsénél legyen, dolog vagy rossz idő el ne tartóztassa, csak a' betegség; ha pedig ezen mindenkor bebizonyítandó okon kívül más esetben csak egyetlen egyszer is elmarad, vesztse el a' neki hagyott summát 's az bizonyos alapítványokra fordítassék. Az örökös tehát soha sem távozhatott el a' városból csak ünnepnapokon, mikor a' börse be volt zárva. Minden dolgait 's multságait úgy kellett intéznie, hogy a' rendelt időben megjelenhessen. Fél mért-földre lakott a' börsétől, mindennap oda kocsizott, ott sétált egy óráig senkivel sem szólva. Az alapítványok, mellyek a' summát szerették volna, kémekeket tartottak körülte, kik szem elől soha sem veszték el, de ő soha sem veszté el a' hagyományt.

E g y v e l e g.

Pinczéből csigát elűzni. A' pincze' falait és alját közel a' falakhoz gyakran meg kell finomul átszítált hamuval hinteni, 's az alkalmatlan vendégek ki fognak pusztulni.

Vízi posták Péruban. Humboldt azt beszéli, hogy a' közösülés' fentartása végett a' csendes oceán' partjai és Joën de Brancamoros tartomány közt Peruban úszó indusok tartatnak, kik két nap alatt *Guana Cabamba* vagy *Chamaya* 's azután az *Amazon* folyón *Tampendaig* leúsznak. A' kurir összepakolja leveleit és turbánjába teszi fejére. Chamaya folyamom nem mindenütt lehet uszni a' sok zuhatag és örvény miatt, az ilyen helyeken kiszáll a' követ és szárazon megyen, azután ismét úszva halad. Könnyedség végett egy esomó le nem ülepedő fával látja el magát a' posta, hogy el ne fáradjon a' vizen. Eleséget nem vihethén magával, a' parti lakosok mindenütt szívesen látják 's örömet vendéglik.

Különös megfogás a' világ teremtéséről. Éjszakamerikában a' *Chepeway* indusok azt hiszik, hogy a' föld kezdetben egy nagy oceán volt, mellyben nem vala egy iszonyu nagy madaran kívül egyéb teremtmény. Ezen óriási madárnak tűz-szemei voltak, villám tekintetei 's mennydörgő szárnyzuhogása. Midőn az oceánra leszállott és azt megillette, felemelkedett a' föld 's a' viz' felületére ülepedett. A' mindenható madár ekkor feltámasztá a' különféle állatokat, kivéven magokat a' chepewayokat, kik egy kutyától származnak, 's ezen körülmény miatt iszonyodnak ok a' kutyahustól 's az azt evő népektől.

Az évszakok ellenlábaloinknál. Mikor ellenlábaloinknál, az az, a' földnek épen által ellenünkben lévő lakosinál, tél van, nálunk akkor nyár vagyon. Azért Van-Diemen-ben Ausztraliában szeptemberrel kezdődik a' tavasz. Leghosszabb nap december 21-ike ottan, legrövidebb pedig junius 21-ike. A' melegség és hidegségbeli változásokat mocsárok, hegyek, völgyek 's erdők vagy a' földnek valami sajátága határozzák meg.

Köszén tüzelés. Ha a' köszénhez agyag vagy más nem éghető állomány adatik különböző idomban, sokkal nagyobb melege van mint rendszeren szokott lenni. Németalföldön több mint 200 esztendő óta mindig bizonyos mennyiségű nedves agyag adatik a' nyirkos köszénhez, mielőtt az kályhába tétetnék, 's így a' tapasztalás bizonyítja a' hasznót.

POZSONYBAN.

Szerkezteti 's kiadja Orosz József, nyomtatja ifj. Schmid Antal.